Др. Фріц Адлєр

ПРОМОВА НА СУДІ

(дня 18 мая 1917 р.)

З передмовою
В. Левинського

Ціна 15 ц.

НАКЛАДОМ "РОБОЧОГО НАРОДА"
Виннїпеґ, Ман.
1917.

КОЖДИЙ РОБІТНИК І ФАРМЕР ПОВИНЕН ЧИТАТИ ПЕРЕДОВСЇМ СОЦІЯЛЇСТИЧНІ ЧАСОПИСІ!

Чому?

Бо соціялїстична часопись обґоворює кожду подію в краю і в сьвітї лише зі становиска інтересів робочого люду.

До найцїкавійших соціялїстичних часописий в Америцї належить

"РОБОЧИЙ НАРОД"

що виходить в Віннїпеґу два рази на тиждень і коштує лише $2.50 на рік.

Хто читає "Робочий Народ", виробляє собі суцїльний сьвітогляд і може осудити кожду подію в суспільнім житю.

"РОБОЧИЙ НАРОД" обговорює в цїкавий спосіб краєву і державну полїтику.

"РОБОЧИЙ НАРОД" виступає проти кождого лайдацтва поповнюваного на робочім народї.

"РОБОЧИЙ НАРОД" доносить про робітничий рух на цїлім сьвітї, про боротьбу робітничої кляси.

"РОБОЧИЙ НАРОД" учить соціялїзму. Хто хоче знати, як соціялїсти думають про суспільні події, хто хоче навчити ся соціялїстичної думки, нехай читає передовсїм "РОБОЧИЙ НАРОД".

Адреса:

"ROBOTCHYJ NAROD"

Box 3658 Sta. B. Winnipeg, Man.

Др. Фріц Адлєр

ПРОМОВА НА СУДІ

(дня 18 мая 1917 р.)

З передмовою

В. Левинського

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

ОБОРОНА УКРАЇНИ
ТОРОНТО 20

««о»»

Ціна 15 ц.

««о»»

НАКЛАДОМ "РОБОЧОГО НАРОДА"
Виннїпеґ, Ман.
1917.

ОБОРОНА УКРАЇНИ
DEFENSE OF UKRAINE
ОРОНА - УКРАЇНИ
ТОРОНТО Ч. 20.

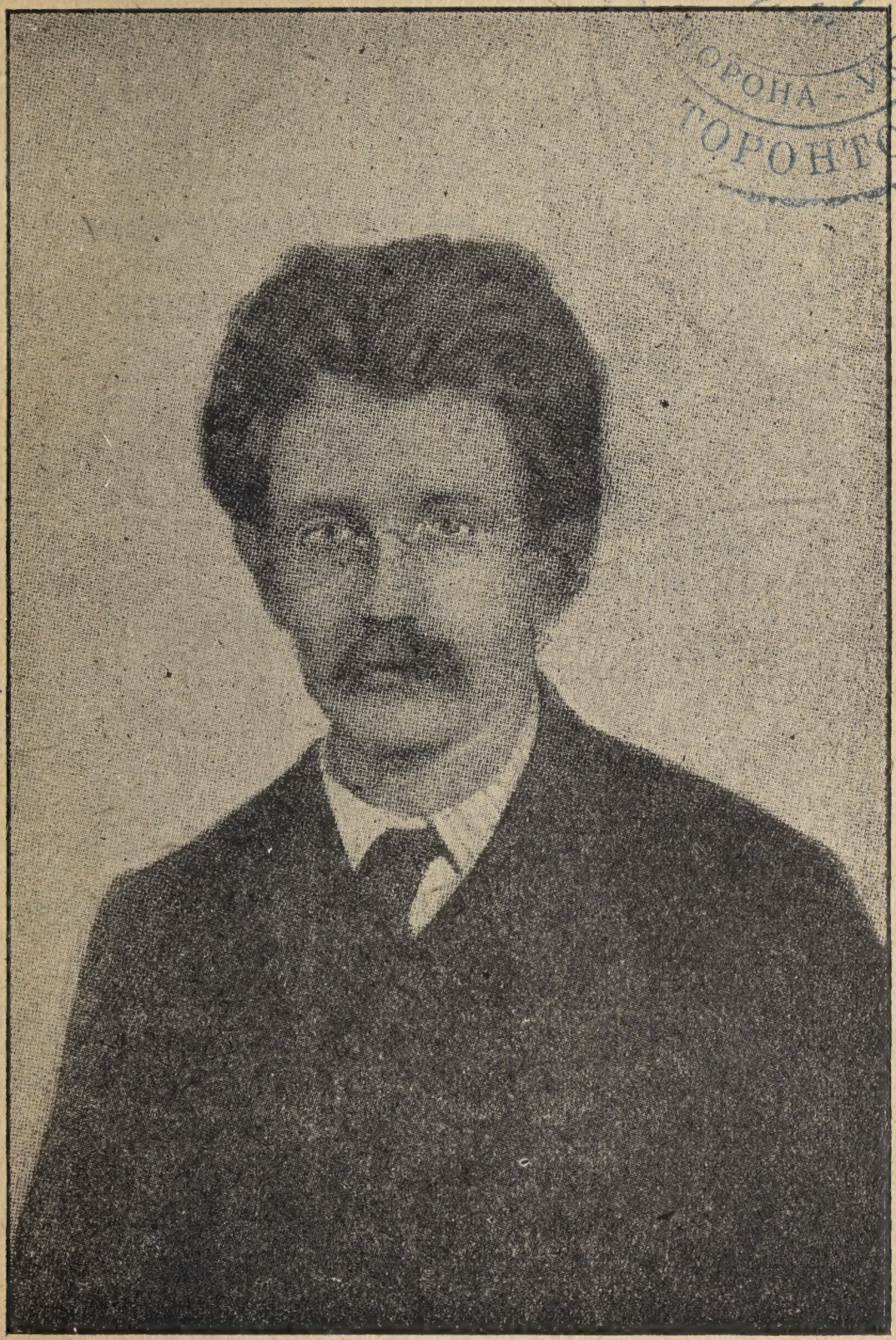

Др. Фріц Адлєр

ОБОРОНА УКРАЇНИ
DEFENSE OF UKRAINE
ОБОРОНА - УКРАЇНИ
ТОРОНТО Ч. 20.

ПЕРЕДМОВА.

21 жовтня 1916 р. впали з руки др-а Фріца Адлєра чотири револьверові вистріли в представника австрійської реакції і одного з виновників сучасної світової війни, австрійського президента міністрів ґрафа Штірка.

Вістка про атентат блискавицею облетїла весь світ. В державах антанту принято її з найбільшою радістю, в центральних-же накинули ся на виновника атентату як на божевільну людину, або просто як на собаку. Тільки все те, що остало живим в соціялїстичному Інтернаціоналї, серцем і розумом розуміло вчинок Фріца Адлєра, бо його вчинок се була велика трагедія самого Інтернаціоналу.

Се яснїйше стане перед нами, коли пізнаємо, хто був Фріц Адлєр.

Син — відомого провідника соціялїстичного руху в Австрії а заразом одного із найвпливовійших вождів другого Інтернаціонала, д-ра Віктора Адлєра. Йому тепер 38 лїт (уродив ся в 1879 р.). З самих його дитинячих років відбивали ся о його вуха відгуки великої боротьби за робітничу справу й соціялїзм в Австрії, в якої центрі стояла постать його батька, котрого син безмірно любив. Фріц був слабого здоровля. І тому батько хотїв бачити в ньому якого славного інжінєра а не полїтика, для чого треба ма-

ти здорові й сильні нерви. Одначе молодого Адлєра потягла більше наука. Він віддав ся фізиці, яку студіював на університеті в Ціріху. Його улюбленим професором був славний фільозоф Мах. Після зложеня докторського іспиту, працював в Німецькому Музею в Мінхені. Відтак габілітував ся як приватний доцент на ціріхському університеті і читав тут теоретичну фізику. Йому всміхалась наукова карієра, для чого мав усї дані: замилуванне до науки. пильність, неаби які спосібности, фільозофічне думанє. А одначе куди инде його потягнуло.

Він не тільки цїкавив ся робітничим рухом, але з раннїх років почав брати в ньому участь. Близше віддав ся йому, коли в 1910 вступив до редакції ціріхського соціялїстичного дневника "Das Volkrecht" (Право Народу). На сьому становищі був не довго, бо в слїдуючому роцї приняв місце в секретаріятї австрійської соціялдемократичної партії, на якому то становищі оставав до остатнїх днїв. Він весь віддав ся соціялїстичному рухови. Він ним жив. Поза ним не було для нього життя.

Ми не будемо спиняти ся на характеристиці Фріца Адлєра як людини, як соціялїстичного письменника і дїяча. Сю характеристику дає нам його промова перед судом, яку подаємо. В нїй яркими й живими красками виведений його портрет взагалї і особливо духовий. Небуденна індивідуальність, сильний характер, людина, що не знала компромісу, якої серце буден-

на боротьба нїчим не забрудила, який усею благородностю й поривами своєї душі жив для соціялїзму, бо соціялїзм був для нього всїм, коли се на за мало сказано. Не було для нього таких жертв, яких би він не приносив для нього: наукова карієра, родинне й особисте життє, само своє життє.

Тепер траґедія Фріца Адлєра буде нам вповнї зрозумілою.

Прийшла страшна світова війна. Уся Европа станула в огнї. Народи кинулись до взаїмного морду. Робітник і товариш пішов на робітника, на товариша, на свого брата. Міжнародна соціялдемократія не перешкодила війнї.

Як би вона тільки не була в силї перешкодити міжнародній різнї, та вдержалась би була на своїх славних старих позиціях, се булоб все таки геройство. Війна не тревалаб так довго. Воєнна куля пощадила б була мілїони робітників. Людськість менше терпілаб.

Але за першим грюкотом воєнної гармати розпав ся Інтернаціонал. Його державні секції ганебно пішли за своїми правительствами, вотуючи їм свою кров і совість. Се була велика траґедія другого Інтернаціоналу. Певно, що нїхто так не болїв над нею, як саме Фріц Адлєр, коли він рішив ся вбити новочасного Метернїха Австрії, одного із стовпів европейської реакції. Бо блиск його револьверових вистрілів освітлив не тільки перед усїм світом страшну нїч в Австрії, під покривалом якої гуляв абсолютистич-

ний посіпака в мундурі австрійського президента міністрів, але звернув увагу всіх робітників світа, що ще живі, для яких не вмер ще соціялїзм, на ту, не в меншій мірі, страшну траґедію не тільки австрійської соціялдемократії, але й усього Інтернаціоналу.

18 мая с. р. почав ся суд над Фріцом Адлєром. На суді виступив він як жовнїр революції.

Чи почуваєте ся до вини? — питав його предсїдатель суда.

Відповідь була:

"Я винний в такій мірі як кождий офіцир, що вбиває у війні або дав поручене вбивати — не більше і не менше."

Відтак виголосив Фріц свою славну промову, з якої є многому вчитись кождому робітникови і кождому соціялїстови-революціонерови. Промова ся є заразом історичним документом не тільки сеї кровавої міжнародної катастрофи, але також документом упадку й неслави другого Інтернаціоналу.

На суді він ні на крихту не спохитнув ся. Він сміло, чесно і з визовом говорив до тих, що його судили. Він знав, який засуд його чекає і його не лякав ся. Тож коли предсїдатель суду після укінченя розправи і по короткій нараді трибуналу, став читати вирок:

"Др. Фріц Адлєр допустив ся злочину морду після §. 134 і після §. 136 засуджуєть ся його **на кару смерти через повішенє...**"

— обжалований приняв його з найвисшим

спокоєм.

А коли тюремні сторожі зразу приступили до нього, щоб відвести його до тюрми, він станув в дверях, звернений до салї, наповненої битком публикою і на весь голос крикнув:

"Хай живе міжнародна соціялдемократія!"

А сей оклик підняли присутні на салї і на ґалєрії та зробили засудженому грімку овацію.

Замкнула ся тюремна брама за Фріцом Адлєром. Він чекає смерти. Чи виконають австрійські власти вирок смерти, можна сумнівати сь*). Вони знають, що значить для Австрії смерть Фріца Адлєра, для якого пролєтаріят усього світа завсїгди берегти ме вдячність і память.

В. Левинський.

---

*) Засуд смерти австрійські власти бояли ся виконати, але відбув ся другий процес, після котрого т. Адлєра засуджено на 20 лїт тюрми. — Ред. "Р.Н."

ПРОМОВА ФРІЦА АДЛЄРА НА СУДІ.

Я є приневолений в першій мірі виступити проти тої леґенди, що повстала довкола моєї особи. Менї було з самого початку вповнї ясно, що перш за все говорити муть, що я виконав своє дїло в непочитальному станї. Я мусїв бути на се приготований, що вся преса писатиме, що

"СЕ ТІЛЬКИ БОЖЕВІЛЬНИЙ МІГ БУТИ"

котрий міг щось подібного зробити, підчас коли все проче населенне погоджувалось з режімом ґрафа Штірка. І я був теж і на се приготований, що преса правительственних соціялїстів в Австрії і Нїмеччинї виставляти ме мене також як такого, що згубив розум, про що міг я переконатись, коли припадково перечитав я берлїнський "Vorwaerts", а саме статю в ньому про мене під товстим заголовком "Дїло божевільного". "Vorwaerts" був тодї в руках нової редакції, що була милою не робітникам а правительству. Я був теж і на се готовий, що також "Arbeiter Zeitung" старати ме ся навести всї психольоґічні моменти, щоби тільки так представити, буцїм то я є не сповна розуму.

Ситуація змінила ся дуже, коли після 8 днїв

прийшло нове правительство. Ріжниця була велика, як раніще писали про режім Штірка а як тепер. Населенне і преса мали вже певне розуміннє, що се не мусїв бути божевільний, котрий виступив проти австрійських відносин. В слїдстві я мусїв вести гостру боротьбу за те, щоби всїм доказати мою почитальність. Я не міг перешкодити сьому, що мій оборонець вважав своїм урядовим обовязком спротивити ся першому актови обжалування, в якому подано, що після свідоцтва лїкарів нервових моя почитальність є понад всякий сумнїв і що сей оборонець зажадав, щоби факультет лїкарів університету видав ореченнє про мій духовий стан. Я мусїв би тому з самого початку заявити, що я не беру на себе нїякої відповідальности за те, що оборонець тут скаже, і я рішив ся виступити тут з усею рішучістю в тім випадку, колиб він захотїв пробувати, сей момент тут піднести. Оборонець може мати обовязок, дбати про удержанє мого тїла, але моїм обовязком є, заступатись за свої переконання, які для мене є далеко більш святі як питанне, **чи ще одна людина більше буде повішена в Австрії.** Ходить тут про далеко поважнїйшу справу, як про ту, якою тут займаєть ся мій оборонець. Я мушу тому з гори заявити: я виконав своє дїло не при умовім помраченню, але з повною розвагою, я обдумував його півтора року, у всїх напрямах і у всїх консеквенціях; се отже дїло не хвилї, але цїлком ясно розважене. Я довершив дїло, ма-

ючи вповні ясну свідомість, що ним кінчу своє життє. Коли я в жовтні вступив в сей дім, був переконаний, що я з життєм з нього не вийду. Я був переконаний, що при тодішній політичній ситуації може бути тільки один кінець а іменно, що суд, перед яким мене повставлять, видасть тільки засуд на смерть через повішенє. І я прошу вас, о скільки ви також можете мене слухати, бути переконаними, що я не скажу ні одного слова, щоби вас відклонити від того єдиного засуду, який ви, як виїмковий суд, можете видати. Певна річ, я переконаний, що колиб тут перед мною була лава присяжних суддів, тоді я рахував би на можливість, що вона видасть инакший вирок. Я ніяким чином не перецінюю інституції судів присяжних, але вважаю можливим, що природне почуттє права народу моглоб знайти свій вираз у людий, що мають судити тільки після своєї совісти; вас же поставлено тут тільки на те, щоби судити не після совісти, але після зимної букви закона. Я не віддаю ся ніякій іллюзії і навіть на думку не приходить менї те, щоби хотїти спробувати, засуд сей захитати, але я хочу все зробити, щоби вияснити, що иншого засуду бути не може.

Перш за все я займу ся тими стилїстичними вправами державної прокураторії, які менї перечитано як акт обжалуваня. Коли менї його у перве в падолистї перечитано, я мусїв просто бухнути сміхом при тому місцї, де говорить ся: "морд, як політичний засіб боротьби, можуть

люди з обичаями тільки відкинути, він не може бути предметом доходження в упорядкованій державі". Державний прокуратор поступив собі надзвичайно легко. Основну проблєму він розвязує тільки одним реченєм, при чім підсуває тільки передпосилку. Я погожуюсь з державною прокураторією, що морд в упорядкованій державі дійсно не може бути полїтичним засобом боротьби. Передпосилкою одначе, котру належить тут провірити, єсть питанє, чи ми дійсно живемо в упорядкованій державі. І тепер цїла справа приймає инший характер. Я не буду входити в питанє, чи наші пануючі є людьми з обичаями, се був би моральний суд. Я хочу вияснити тільки справу, чи ми находимося дійсно в упорядкованій державі. З сього питаня я хочу вивести моральне оправданє для послугованя ся мордом як полїтичним засобом боротьби. Я не можу тут розвивати цїлої проблєми неупорядкованости, правдивої анархії Австрії. Пізнїйше я займу ся питанєм конституційности, о скільки воно відносить ся до парляменту. Тут хотїв би я спокійно і річево піднести один пункт в словах мого оборонця, де доказуєть ся про

ОПРАВДАНЄ МОЄ І МОГО ДЇЛА.

Я хочу сказати, що само відбуваннє того рода процесів, як сей, оправдує кождий насильний акт проти пануючих в Австрії. Вже сам сей

процес є для мене, як і всї инші того рода процеси, моральним оправданєм і я хотїв тільки коротко — в подробицї не можу входити — звернути увагу на те, що саме стан справедливости в Австрії був тим, що від самого початку війни найбільш діймаюче мене пригнїтало та викликувало в мене завсїгди почуттє ображеної чести, ганьби, бути Австрійцем. Я покажу вам, що мінїстерство Штірк-Гохенбурґера вже 25 липня 1914 . видало цїсарський розпорядок про суди присяжних, яке було початком ломання конституції і то в тому самому днї, коли порвано дипльоматичні зносини з Сербією, розпорядок, що означав дїйсний державний замах. Не думаю тут давати картини боротьби між демократією і абсолютизмом у всїх фазах, бо я маю так богато сказати, що се просто фізично не є для мене можливим. Хочу тільки зазначити, що інституція судів присяжних вийшла з революції в 1848 р., що вона була здобутком боротьби проти абсолютизму і що, коли конституція в 1857 р. була застановлена, абсолютизм також заявив, не ховаючи ся за §. 14, тільки отверто в Сильвестровім патентї: інституцію судів присяжних належить скасувати. Справа судів присяжних була завсїгди від 1848 р. предметом боротьби між демократією і абсолютизмом. Се є до певної міри термометром конституційности в Австрії, істнують суди присяжних, чи нї. Коли одначе в 1851 р., після побіди протиреволюції, заведено нагий абсолютизм і мали відвагу

сказати: "ми поборюємо конституцію", нині ховають ся за розпорядки, про які кажуть, що вони мають тільки тимчасову силу законів. Щоби те положеннє, в якому ми знайшли ся наслїдком режіму Штірк-Гохенбурґера, було вповнї ясним, вистарчить навести тільки для прикладу, які розпорядки видано 25 липня 1914 р. а на підставі яких цивільні особи, що допустили ся каригідного вчинку, мали бути віддавані під воєнні суди. Коли приглянете ся тим двом розпорядкам, то в них усе опрадуєть ся, що в Австрії від початку війни зроблено. На їх оборону все можливе наводить ся. Богато трудностий спричинених через національну справу і т. д. Що-ж отже повинен уряд робити, коли з парляментом не йде? Нїчого иншого не лишаєть ся, як його застановити. Але пізнїйше виявило ся, що була се тільки недотепна виговірка, аби правити при помочи §. 14. Нїхто досї не знайшов ся, що з таким наміром знищив парлямент, як ґраф Штірк, котрий передбачав все те, що опісля прийшло. Се не предмет дискусії. Се не скріпляє дуже можливостий сеї держави, коли говорить ся, що вона є можлива тільки як абсолютистична. Але те, що стало ся 25 липня 1914, не є в нїякому звязку із тими тяжкими полїтичними справами, тільки з сим, що вже перед виповідженєм війни Сербії порішено видати війну народам Австрії, конституцію вважати як кусник брудного паперу і без сорому прямувати через усе те, що є законом і правом в Австрії.

Я прийшов зі своїм злочином перед се форум. Але є богато деліктів, що по закону належать до судів присяжних, як мій і що після скасованя судів присяжних не прийшли перед се форум перед яким я стою і всї ті полїтичні деліkти як державна зрада, образа маєстату, нарушенє публичного спокою, передано цїсарським розпорядком з 25 липня 1914 під судівництво краєвої оборони. І се одна з найбільш вартих уваги річий, які стали ся, бо се не є вже більше те, що ми переживали через півтора десятирічя повільного і замаскованого державного замаху в Арстрії. Нї, се по раз перший був

ЯВНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЗАМАХ

на який відважили ся в Австрії. Закон допускає, що підчас мобілїзації, війни або безпосередньої небезпеки війни цїле мінїстерство може передати через розпорядки особи підлягаючі цивільній карі ізза поповнених ними злочинів, як слїдженє і т. п. під суд краєвої оборони. В 1912 р. появив ся навіть в сїй справі цїлком закономірний розпорядок. Се відповідає законним основам. Але крім сього передано теж судам краєвої оборони всї полїтичні деліkти, котрі в сьому розпорядку не перебачують ся. Розпорядок про деліkт слїдженя і т. п. се був закон. Розпорядок через §. 14 про инші деліkти був державний замах. Оба підписало цїле мінїстерство. Ріжниця є тільки та, що розпорядок через §. 14 є підписаний теж цїсарем а

при кінці має таку формулу: "На підставі §. 14", що цїлком протиречить §. 14, бо сей § не допускає зміни основних державних законів. Але тоді, з вибухом війни, через наге зломанє конституції віддано цивільне населенє під суд краєвої оборони ізза всїх полїтичних деліктів.

Абсолютизм віддав вам в певній мірі честь що тепер в цивільному судівництві не довіряєть ся більше духови Гольцінґера, що не віддаєть всїх полїтичних переступств сенатам,себто панам, що давали на кождий зазив запоруку своєї порядочности, бо вони, жертвуючи своєю моральною особистістю, боронять фронт перед внутрішним ворогом в тій свідомости, що тим самим хоронять фізичне істнованє перед зіткненєм з внїшним ворогом. Сей факт, що всї полїтичні проступки передано військовим судам, не може бути для людини рівнодушним, що усе своє житє віддаєть ся полїтиці. Не хочу, щоби се було для мене оправданєм, навпаки, я від самого початку в найріжнїйших публїкаціях, де хотїв денунціювати ганьбу Австрії, перед цїлим світом говорив про се, щоби вияснити, що ми живемо в державі, яка рівної собі не має в цїлім світї. Завсїгди вказував я на те, що судівництво в Австрії зіпхнено

ДО ВОЄННОЇ МАШИНИ В НУТРІ ДЕРЖАВИ.

Я маю инший погляд як мій оборонець, який внїс, щоби сей суд заявив себе нестійним. Думаю, що кождий з панів, як громадянин сеї

держави сам себе мусїв би спитати, чи може він взагалї брати участь в того рода незаконности. Вам усїм як приватним особам мусить бути цїлком ясно, що сей розпорядок є незаконним. Кождий з вас, як приватна особа, знає, що такий сенат зложений під сей час з 6 суддїв не має в Австрії правної основи. А одначе ви рішаєте ся, панове, тут зійти ся разом, щоби творити сенат. Заявляю отже, що я, само собою розуміється ся, в сьому судї нїякого суду не бачу, тільки що ви є для мене шісткою панів, яка рішила ся, присвоїти собі авторітет і судити мене, хоча кождий з вас особисто знає, що се є проти закона. Додам ще, коли перед вами тут говорю, тим самим не признаю, що ви маєте якесь своєрідне законне право; я піддаю ся насильству, то є тому фактови, що жовнїр, котрий мене сюди привів був узброєний, і що ви, коли захочете, ще більше узброєних можете послати.

ПОЧУВАЮ СЕБЕ ОТЖЕ ЖЕРТВОЮ НАСИЛЬСТВА

і тільки сьому насильству завдячую, що я тут стою, бо я знаю, що я перед сим насильством безсильний. В сьому отже судї не добачую нїякої правної інституції, анї орґану закона, але орґан злочинного уряду.

Я згадав про все те, не щоби вас особисто діткнути, я-ж панів зовсїм не знаю, але тому, що се істотно і для моєї відповідальности має надзвичайну вагу, що себе почуваєте некомпе-

тентними. Бо се є рішаючим в Австрії — і се поясню є мій вчинок, — що нема інстанції, яка є компетентною що до усеї австрійської конституції. Кожда людина в Австрії каже: се мене зовсім не обходить, я не компетентний. Відповідальним є іменно той, що видав сї цїсарські розпорядки. І коли ми хочемо, щоби цїла справа була нам ясною, то, розуміеть ся, не відповідає теж і цїсар бо після основних державних законів він є якраз невідповідальним, але відповідальними є мінїстри. І так ускладняєть ся цїла справа відповідальности і все, що в Австрії дїєть ся, бо Австрієць в своїй добродушности не почуває себе громадянином держави, але підданим а правлячі орґани знова не вважають себе компетентними, приглянути ся всьому тому, що дїєть ся з гори.

Для потягненя мінїстрів до відповідальности маємо окремий державний трибунал і сим я приходжу до другої основної точки. Бо ґраф Штірк застановив з початком війни не тільки суд присяжних, але також і сей трибунал, перед який він міг би бути відданий. Він застановив народний суд присяжних, поборюючи суддїв з народу а велїв лишити державну прокураторію, то є обжаловуючу власть; він застановив державний трибунал, хоча членів сього трибуналу оставив в спокою в їх почетному уряді, але власть обжаловуючу сього трибуналу, народну прокураторію, себто парлямент поборював.

ВІН ПОЗБАВИВ СИЛИ ТУ ВЛАСТЬ, ЩО МОГЛАБ ЙОГО ОБЖАЛУВАТИ,

він через 3 роки топтав основні державні закони. Він усунув ся від суду над ним. А в останні дні перед своїм упадком в найгрубший спосіб відмовив ся входити навіть в розмову ізза сього. Коли іменно президент палати послів, Сильвестер скликав конференцію провідників парляментарних клюбів, приказав ґраф Штірк через одну чеську кореспонденцію сповістити світ, що для нього не істнує жадна конференція парляментарних клюбів, що він на неї не піде, що йому навіть не на думці, створювати законні умови для тої можливости, щоби вступив в житє закон про відповідальність міністрів.

Так отже в Австрії нїхто не є компетентний крім міністрів а вони зробили з конституції онучу і відмовляють ся від відповідальности. Ось і я питаю вас: якаж остає ще дорога, коли нема нїякої інституції, перед яку я мігби потягнути до відповідальности сих 11 людий (міністрів), якаж остає дорога, крім насильства? Яка остає инша можливість, коли міністерство само вибрало насильство, як та, що велить потягнути його до відповідальности на тій дорозї, на яку се міністерство само вступило? Чиж не є се той виїмковий стан, який, як се нам часто кажуть, називаєть ся війною? Чиж в державі, яку називають упорядкованою правовою державою, не було випадку, що в нїй нїчого иншого не оста-

вало крім насильства? Я не хочу говорити про право на революцію. Соціялдемократична партія, якої програму я визнавав і визнаю ще нині не відкидає насильства і його не відкинула. Вона заявляє тільки в своїй програмі, що для здійсненя своїх цїлий уживати ме всїх засобів, що до них ведуть і відповідають природному правному почутю народу. Але я маю инший авторітет для морального оправданя свого вчинку а іменно оречене тої людини, що сьогож 21 жовтня стояла на чолї адмінїстрації юстіцією (справедливістю) в Австрії. Я опираю ся не на якихсь там фільозофічних теоріях, але на тому, що заявив мінїстер справедливости Гохенбурґер — певна річ, не в жовтні 1916 р., тільки тодї, як він — не хочу сказати — мав ще характер, але як він його почував. Можна менї про се так говорити, бо він вже не мінїстром.

Із стеноґрафічного протоколу палати послів з дня 15. XI. 1898 можна довідатись, що думав пан Гохенбурґер про того рода розпорядки при помочи §. 14 і на скільки він оправдував доходженє проти мінїстерства, що ломало конституцію. Ви знаєте, що тодї винайдено §. 14 на те, щоби ломати конституцію і що тодї ті панове, які нині є палядинами абсолютизму в Австрії, були нїмецькими радикалами з ґрупи Вольфа, і що вони протестували проти сього з усїм патосом свого обуреня. Пану Гохенбурґерови не вистарчив наглий внесок, обжаловуючий мінїстерство, який поставлено в парлямснтї за його під-

писом. Він виголосив ще обосновуючу промову, кажучи, що надужитє §. 14 кроваво пімститься,—а ходило тоді о такі розпорядки, які в порівнаню з тими, що їх пізнійше сам Гохенбурґер підписував, були просто невинними. Безкарно не сьміє бути доптане право в Австрії, говорив він. Також панове Сильвестер і Гофман-Велєнгоф виголосили того рода промови, але всї вони були поміркованї в порівнаню з тим, що сказав пан Гохенбурґер. А між иншим він говорив тодї: "На п. президента міністрів спадає прокляття мілїонів, прокляття, що не покидати ме його стіп, як зле сумлїнє злочинця.. Так поступають убійцї, які після доконаного морду і зрабованю всього, ще все підпалюють, аби можна подумати, що все зробив огонь. Так поступають банкові злодії, що під кінець все віддають знищеню, аби затерти всякий слїд свого злочину." І він домагав ся зміни або скасованя §. 14, щоби більше не було примани для легкодушного міністерства до робленя державного перевороту, без небезпеки повішеня на найблизшому лїхтарному стовпі. "Пане президенте міністрів, говорив він, бережіть ся, і не робіть сих річий, бо можете легко зробити досвід, що подразнений народ сам собі возьме право через самопоміч."

Так говорив Гохенбурґер і я писав про се в безчисленних статях на довго перед війною, а особливо підчас виборчої боротьби в 1911 р., що була ведена проти Бінерта як виборча боротьба проти безконституційности. Ще перед

війною мав я переконанє, що ганьбою є, жити під такою системою в Австрії і я зсилаю ся на останнє число своєї ґазети "Das Volk" (Народ), що було присвячене протестови проти сеї ганьби. Був се рік неслави — від знищеня конституції Чехії і октройованя нових податків до октройованя сабель ветеранів. Тоді думали, що се було найгірше. Одначе були се дрібні річи в порівнаню з тим, що стало ся 25 липня 1914 р. Пригадайте собі "Wiener Zeitung" з сього дня, як роїло ся в нїй від всяких виїмкових розпорядків. А вони показують, що

ВСЕ БУЛО ПІДГОТОВАНЕ НА ДОВГО ПЕРЕД ВИБУХОМ ВІЙНИ.

З ясною свідомістю приготовили сей державний замах панове Гохенбурґер і Штірк. Тому я маю повне моральне оправданє для себе як громадянина сеї держави. Не належить ставити питаня, чи насильство належить оправдувати, тільки як я приходжу до нього як поодинока особа. На мою думку, кождий громадянин держави є оправданий сам собі зробити право, коли закон подоптано. Коли правительство поставило себе поза правовий ґрунт, тоді кождий громадянин має право, потягнути його до відповідальности поза правовим ґрунтом: кождий громадянин має не тільки право на се, але є до сього зобовязаний. Тяжше відповісти на питанє, чи се служить цїли. Мушу близше про се говорити з огляду на мого оборонця, котрий

скаже, що се не служить цїли і що се не відповідає тактиці соціялдемократії, що се відступленє від прінціпів, які я заступаю. Хочу звільнити його він сього тяжкого питаня, чому моє дїло, що відповідає мойому природному почутю правному, також при виїмкових умовах служить цїли.

Передтим одначе одно слово до замітки державного прокуратора, що я стільки років жив за границею і тому се пояснює мій вчинок, бо наслїдком мого побуту за границею я мав затратити природне людинї почутє приналежности до батьківщини. Державний прокуратор хоче сим сказати, що я

Є ВОРОГОМ АВСТРІЇ.

Державний прокуратор вказує на те, що я закидав "Arbeiter Zeitung" патріотичні вибрики і що спеціяльно закидав др. Реннерови австрійство. Я не скажу, що я патріот. Я сього нїколи не говорив нї перед війною нї підчас неї. І ви також не повірите в се, коли я тут скажу: я патріот. Подумаєте, що хочу вас позискати для себе. Ви пізнїйше побачите, що тут мають значінє цїлком инші думки. Я дуже часто чув слово "патріот" як лайку і се не дивно. На довго перед війною денунціовано австрійський патріотизм не соціялдемократами, але буржуями як щось меншевартне. Видко, інтелїґентна буржуазія була не патріотична, тільки національна. Я можу тільки вказати, що люди з Нїмецького

Національного Союза, які тепер обурюють ся на непатріотичне поведенє Чехів, нас обкидали як найгрубшою лайкою — "ц. к. соціялдемократія". В тім часї, як Гохенбурґер держав свою промову, яку я тут наводив, стояла нїмецька буржуазія на тому становищі, на якому нині стоять инші нації Австрії, яких ідеалом є не Австрія, тільки національна держава, що вона (нїмецька буржуазія) належить до держави своєї нації.

Але відтак в сїй війнї виявила ся

ПЕРЕМІНА В РОЗУМІНЮ БАТЬКІВЩИНИ.

В давнїйших часах не було батьківщини, тільки держави. Від 70 рр. став живим у буржуазії ідеал національної держави а Австрію стали вважати таким робом як пережиток старих часів, по якій сподївали ся, що вона з часом розпаде ся на національні держави. Сїй ідеї батьківщини як національної держави протиставлено нову ідею батьківщини, яка не мала на увазї націю, тільки певний господарський обшар. Буржуазія має інтерес в удержаню Австрії як господарчого обшару. Вона має інтерес не тільки в Австрії, але в основаню більшої середньоевропейської держави, розуміють ся, на чолї з пруським королем,в якої склад входилаб також і Австрія. Ідеалом її не є більше національна незалежність тільки національне пановане. Їм не вистарчає клясове пановане буржуазії над пролєтаріятом, але вони хочуть створити дер-

жаву від Берлїну до Баґдаду, в якій панував би нїмецький народ, себто нїмецька буржуазія. Але вже на початку війни спостережено, що сей господарчий момент набирав на значіню також і у инших націй. Ми могли пр. побачити, що також у Чехів господарче з національним попало в конфлїкт. Переміна понятя батьківщини доконала ся також і в соціялдемократії. Коли Бебель нападав на Бісмарка, то не тільки тому, що він збудував нїмецьке цїсарство на місце нїмецької републики,але також тому,що він збудував Прусію-Нїмеччину на місце Великої Нїмеччини, за яку тоді боролась нїмецька демократія на спілку з робітничою демократією. Так отже бачимо в сїй війні, що і робітництво не зберегло сей національний прінціп. Соціялдемократи покланяють ся нині імперіялїстичним думкам і борять ся за програму, яка не боронить нїмецької національної держави, що відповідалоби обороні нації Французами або Бельґійцями, але цїлість нїмецької держави, включно з кольоніями. Був навіть період в війні, коли ставлено ся чисто на становище сили, коли запродано інтернаціональне становище соціядемократії і говорено про стратеґічні обезпеченя. Були такі соціялдемократи, котрі йшли так далеко, що віддавали себе просто завойовницькій полїтиці імперіялїстичної буржуазії. З такими словами державного прокуратора я не маю нїчого спільного. Я не кажу, що бути Австрійцем — се щось, що одушевлює. Я вважаю

се судьбою, яку належить зносити, судьбою тим більше, коли має ся за керманича держави тако го Штірка. Партія завсїгди визнавала засаду, що Австрія — або буде державою народностий, або її не буде і вона поклала дїйсно богато праці задля поширеня свідомости демократії в сїй державі. Я не знаю, що стане ся з сею державою в сїй війні. Ми мусимо завсїгди рахувати ся з обома випадками а я не пособляв жадному з них, ставляючись на становище найстисліїшої невтральности супроти Австрії. Справа соціялїзму, говорив я се завсїгди, се далеко більша справа як справа якогось хвилевого твору, як те, щоби звязувати і компромітувати судьбу соціялїзму з судьбою держави. На жаль, так думають дїйсно деякі мої бувші приятелї? Як не маю претенсії, щоб мене називали патріотом, так мушу теж застерегти ся проти того, щоб мене вважали антіпатріотом і особливо, коли ходить о причину, що веліла менї виконати моє дїло. Певна річ, Австрія грає в мотивованю мого дїла ролю. Але не державна, тільки моральна екзистенція Австрії,

АВСТРІЙСЬКИЙ ДУХ

є тим, що відограє ролю.

Ще в ґімназії було менї ясно, що найбільшим гріхом, таким, що його не можна простити є гріх проти духа, то є звичайний гріх в Австрії. І коли ви хочете зрозуміти мій вчинок і все, що його спричинило, то у всїх ваших розважува-

нях мусить проходити червоною ниткою, що обуренє і опір проти сього гріха стоять на перешкоді кождому мужньому виступови в Австрії. Ми живемо в державі яку колись за часів протиреформації огнем і мечем зроблено католицькою. Австрія є державою, в якій має ся погорду для переконаня людини, державою, в якій нїколи не узнаєть ся, що одиниця повинна поступати після свого переконаня. Се та держава метернїхівського духа, що перед 1848р. зіпхав Австрію на становище Росії, що кнеблювала вільне слово, щоби плекати у населення рабські думки. Се та держава, де невільниче й лякейське думанє довело всї круги населеня до таких вчинків, на які я дивлюсь як на палючу ганьбу. Я навів вже, що Гохенбурґер говорив в 1898 р. а що він опісля як мінїстер робив. Се відступленє від всякої вірности переконаням, ся безпрінціпність є тим, що влила менї найбільшу ненависть не проти Австрії як державного твору, але проти Австрії як морального витвору, проти австрійського духа упідленя. Сей австрійський дух істнує скрізь і між усїма націями, усїх він обезчестив, і в усїх він плекає нарушуванє закона. Се дух того,Люєґера,що сказав: "На що людинї потрібна програма!" Все в полїтиці — інтерес а він не має жадного переконаня."

І коли ви хочете зрозуміти, що мене сюди привело, так се є той факт, що сей дух брехнї знайшов собі доступ до моєї партії, що його

репрезентує Др. Карло Реннер, який собою нїкого иншого не представляє як Люеґера соціялдемократії. Він впровадив в нашу партію духа зради прінціпам і лицемірство, за що завсїгди треба буде соромити ся. В усїй тій крізї я уживав всеї своеї енергії на те, щоби відкидати болото, що бризґало від тих полїтиків на все те, що виповняло усю мою душу. Я робив заходи, відійти і поставити себе явно в противенство до тих, що зрадили духа партії. Се внутрішня пружина мого дїла. Се був протест — один з протестів проти сього духа, що втиснув ся до партії. Я не такий наївний думати, що в полїтиці належить грати в отверті карти. Менї була завсїгди осоружною груба полїтична боротьба. Я нїколи не послугував ся брехнею, нї підступом, одначе нїкому не робив закиду з сього, коли він в полїтичній чи дїйсній війнї брав ся за підступ. Я не фанатик правди. Але я вимагаю, щоби з собою бути чистим, щоби самому мати ясність, після яких прінціпів дїлати. Є також компроміси між прінціпами а полїтична партія не повинна дїлати після чужих прінціпів, тільки після власних. Ми дожили до того, що австрійська соціялдемократія поступила після нїмецьких національних прінціпів, які заступав Ляйтнер, Пернерсторфер, Гартман, для котрих найвисшим законом не є інтернаціонал. Ми дожили до того, що партія давала на себе впливати людям як др. Реннер, для котрих найвисшим прінціпом є австрійська держава. Я

маю найбільшу пошану для Пернерсторфера, котрий є чесним, отвертим нїмецьким націоналом. Я нїчого не маю проти переконаня, я тільки

МАЮ ПОГОРДУ ДЛЯ АВСТРІЇ,

що вибирає собі на предсїдателя полїтичного противника. Я можу се розуміти, що Ляйтнер стоїть на чисто національному ґрунтї. Не відмовляю йому тому пошани. Але що с. д. партія, яка по своїй програмі є інтернаціональна і до котрої великі маси признають ся, що ся партія дозволяє на те, аби чоловік (Ляйтнер), що є нїмецьким націоналом і офіціозом заграничного уряду в Берлїнї, щоденно робив собі заграничну полїтику в "Arbeiter Zeitung", се є цїлком друга ситуація. І вона ускладняєть ся, коли якийсь др. Реннер з половинних аргументів кує аргумент демаґогії. Бо так треба дивити ся на те, коли др. Реннер по демаґогічному перепачковує своє внутрішнє переконанє австрійства до партії як правдиві інтернаціональні прінціпи. Що партія згубила чесність супроти самої себе, се є те велике питанє, о яке ходило і яке привело мене сюди.

Коли державний прокуратор каже, що я був цїлком ізольованим в партії, то мушу супроти сього сказати, що всю ту погорду, яку маю для австрійської системи, мала теж більшість партійної управи, в якій знайшов ся тільки один чоловік, що оправдував самоволю а ним був др.

Реннер. Одначе його не можна робити мірилом партії. Може ходити тепер про те тільки, що я був ізольований що до атентату, що до терроризму. Державний прокуратор заключає се з сього, що я про се з нїким не говорив. Але-ж се мало свої добрі причини. Я не хотїв про се говорити, бо не хотїв обтяжувати моїх приятелїв відповідальність, яку я тільки сам поношу, і що не бажав виставляти їх на карні переслїдуваня. Що атентат належить розуміти, се показав в своїй статї Мартов в "Neues Leben" (півмісячник для соціялїстичної освіти в Берлїнї), котрий виложив ясно мотиви. Весь хід думок є для сеї людини зрозумілий, бо він є дїйсним соціялдемократом і жив довго в Австрії, аби розуміти нужду сеї держави.

Коли я повинен представити ситуацію з жовтня 1916 р., то се з одного боку дуже тяжко, бо за сих сїм місяців повстав цїлий світ. З другого боку й легко, бо в сьому часї світ в своїй змінї зблизив ся до мого світогляду. Много, що тодї вважалось абсолютною нїсенїтницею, нинї є загальним добром. Погляньте тільки, з якою погордою говорив державний прокуратор про інтернаціоналїстів в свому обжалованю. Інтернаціоналїзм, що, по його словам, просто зметено, нинї підняв ся на свому курсї. Він став просто надїєю пануючих в Австрії. І коли державний прокуратор закидає менї, що я в Швайцарії повертав ся

В КРУГАХ ПЕРЕВОРОТНИКІВ

то як раз нині шукає товариства сих переворотників граф Чернін. Се ті переворотники, що мають нині певний вплив в Росії і на котрих покладаєть ся надію на мир. Я не кажу, що ся метода менї симпатична, що тепер чіпляють ся просто сих людий, і що наші австрійські партійні товариші їдуть в Штокгольм не тому, що вони остали інтернаціоналїстами, тільки що вони як офіціяльні представники соц. дем. партії разом з правительственними соціялїстами в Нїмеччинї їдуть в Штокгольм як комівояжери заграничного мінїстерства. Меншість партії як з Австрії, де вона дуже мала, так з Нїмеччини, де вона досить велика, не буде в Штокгольмі заступлена; але що про сю меншість будуть говорити, се вже зробить ваш засуд. Бо справжнїм привітом з Австрії на штокгольмську конференцію, котрий буде рівночасно засудом Австрії, се буде засуд смерти, який на мене видадуть.

Акт обжалованя твердить, буцїм то я мав кликнути: геть абсолютизм! хочемо мира! Сього оклику не чув нї один свідок. Я хотїв демонструвати за мир без відшкодовань і без анексій. Але коли я сказав би се в сїй салї перед семи місяцями, мене вважали би дураком. А нині се домаганє є предметом праці нашого правительства. 23 жовтня не було нї слїду по конституції а нині стоїмо перед скликанєм парляменту. Його-ж конечність признаєть ся цїлком

инакше як тодї. Я демонстрував теж

ЗА РЕВОЛЮЦІЙНУ ТАКТИКУ.

Через усе моє житє був я революціонером. Полїтику дня вважав я тільки як засіб революції а не революцію фразою полїтики дня. Колиб я перед семи місяцями говорив про революцію, мене-б висміяли, що хтось може думати про революцію в війнї а оборонець зі слушністю говорив би про психіятрію. А нинї російська революція святкуєть ся не тільки в "Arbeiter Zeitung" але також і у "Fremdenblatt". Певна річ, панове завсїгди одушевлялись свободою за границею а нинї бачимо, що також і "Arbeiter Zeitung" мріє про революцію в Росії.

Коли державний прокуратор говорить про осередок, з якого я вийшов, то думаю, що для вас тяжко виробити собі погляд на се, бо се цїлком инший світ, в якому я жив, як той, в якому ви привикли жити. Дозвольте менї зробити порівнанє. Первісно думали, що земля є осередним пунктом світа, довкола якого відбувають свій рух сонце й звізди. А коли Коперник сказав, що рухаєть ся земля, вважали його перш усього божевільним. Коли одначе з сим не пішло, поставлено його перед інквізиційний суд, що тодї виконував справи суду оборони краю... (предсїдатель перериває). Нинї при тверезому розглядї можна сказати, що в певному змислї обоє мають рацію, відповідно до того, чи хто стоїть на землї, чи поставить ся на сонце.

Оба погляди є льоґічно можливі, хоча неможливо їх погодити з собою. Можна завсїгди аргументувати тільки з певного становища. Ви привикли, опираючись на землї, бачити тільки траншеї війни народів а я, о скільки полїтично думаю, всю надїю покладаю на ті

ФРОНТИ КЛЯСОВОЇ БОРОТЬБИ,

що в світї теж істнують. Коли отже арґументуєть ся зі становиска війни народів, то доходить ся до инших поглядів і легко можна сказати: Ти божевільний! Коли одначе кождий бачить, що се не має успіху, тодї кричать до мене: Ти злочинец! Ти наємник ворогів! Але я і мої приятелї з Нїмеччини не менше є помічниками антанту як і наші приятелї у Франції, Росії, Румунії, Італії, що заступають інтернаціональну думку, помічниками центральних держав. Сю арґументацію береть ся з цїлком иншого світа. Але-ж се ріжниця, чи на світ дивити ся зі становища мурів, що дїлять народи, які збудувала війна, чи зі становища тих роздїлюючих мурів, які я завсїгди вважав рішаючими, що дїлять суспільство на гнобителїв і гноблених. Ми соціялдемократи завсїгди до війни дивились на світ зі становища клясової боротьби і все инше підпорядковували йому. Ми вважали інтернаціональну думку за найвисшу; але тепер бачимо, що є люди, які кажуть, що треба змінити становище: в часї мира клясова боротьба, у війнї — боротьба народів. Зміна становища відпо-

відно до конюнктури є для Австрійця дуже приманчива. Але коли навіть оба становища є рівно слушні і те, що відносить ся до землї і друге, що відносить ся до сонця, то оба не є рівновартні. Бо зі становища Коперника почав ся розвиток усього природничого знаня а становище боротьби народів, конкуренційної боротьби імперіялїзмів, се веде сьвіт до загуби, до голоду, нужди, знищеня, воно не веде людськість до висшого розвитку, бо воно тільки з сього виходить, аби одна ґрупа в світї панувала.

Чи Анґлія має бути володарем світа, чи Нїмеччина, нові війни будуть, але

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ

є висше, бо з ним вяжеть ся будучність людського роду, думка про людськість. Ми завсїгди казали: ведучи клясову боротьбу пролєтаріяту, заступаємо справу людськости. Коли кажу про людськість і поступ людськости, то вказую на конґрес в Базелї (1912), що хотїв перешкодити війнї, проголошуючи: пролєтаріят є свідомий того, що в сьому моментї є він носителем усеї будучности людськости. Ся думка про людськість робить клясову боротьбу пролєтаріяту висшевартного. І саме сю думку зрадили на початку війни соціялпатріоти. Перед 1-им мая ви могли читати про сю думку в "Arbeiter Zeitung". Але що мене відріжняє від инших соціялдемократів се те, що я сю думку, яку "Arbeiter Zeitung" від 3-ох тижнїв пропаґує, також і в між-

часї усеї війни пропаґував і на нїй твердо стояв.

Певна річ, була се тяжка боротьба, коли я хотїв привести своїх товаришів до моралї інтернаціональних думок. Воно виглядає дуже наївно. Се та сама мораль, про котру Маркс в 1864 р. сказав, що вона на сїм полягає, аби прості закони обичайности (етики), справедливости, які нормують відносини між приватними людьми, привести до значіня найвисших законів, обовязуючих народи. Ся мораль революційної демократії, що вперве виявила ся в 1791 в словах: Свобода має свою етичну велич в засадї: не роби нїкому того, чого не хочеш, аби тобі робили. Се дуже наївно, але се мораль демократії, яку те пер знова пригадала російська революція, яка противить ся прінціпови загарбуваня земель, як спадщинї вікiв і протиставить йому прінціп рівноправности народів і мир без анексій і відшкодовань.

Коли ви хочете мене зрозуміти, то мусите знати, що менї завсїгди залежало на тім, аби привернути партійних товаришів до сеї програми. І ви зрозумієте, який повний провал означало для мене, що соціял-демократи Австрії инакше пішли. Ми готовились до інтернаціонального конґресу. Пляновано також помістити в Arbeiter Zeitung статї делеґатів усїх країв. В тім появила ся раптом в тій же ґазетї з 5 серпня стаття під заголовком "День нїмецької нації", статящо ставить ся вповнї на позицію війни. "Сей день 4 серпня ми нїколи не забудемо" — так по-

чинала ся статя. Але партійна управа хотїла радо сей день забути і менї все нагадували, що ми в Австрії не мали 4 серпня. На се я відповідав: Не було в Австрії 4 серпня, бо о се не питало нас правительство Штірка. Але ми мали щось гіршого, ми мали 5-тий день серпня, в котрому появила ся ся статя в Arbeiter Zeitung, яка принесла нам велику шкоду поза границями держави, особливо в Італії, куди зателєґрафовано статю. Я вже був в ненастанному конфлїктї з моєю партією і моїми приятелями... (Тут перериває предсїдатель обжалованому в його дальших виводах і взиває, щоби не вдавав ся дуже в подробиці. На се обжалований відповідає: Я є в дуже складному положеню. Крамаржем занимали ся 6 місяців. Я хотївби мати хочби 6 годин. Опісля продовжує свою промову).

Я переконаний, що велика більшість соц. демократів розуміла війну як оборону і зі становища оборони се зрозуміло, що нація боронить свою єдність. Се було соціял-демократично. Але скоро запанувала думка, щоби поражку, перед якою ми хочемо боронити себе, з усїми її страхіттями, з усею її нуждою на инших звалити, що ми хочемо над другими побідити. Се була думка, яку Arbeiter Zeitung з 5-го VIII так висловлювала: "Як небудь малоб статись, усїм серцем надїємо ся, що війна скінчить ся побідно для сьвятої справи нїмецького народу." Се слово "побідно" підчеркувано пізнїйше дуже сильно і се було власне тим, що творить рішу-

чий опірний пункт, бо ми, виходячи із соц.-дем. становища, не повинні виносити з війни нїяких користий. Як приватна людина, на яку в лїсї нападе опришок, уживатиме усїх сил, щоби оборонити себе, коли-ж одначе його поборе, то не обрабує його кишенї, так ми у відносинах народів не сміємо зійти на нїво вуличних розбійників. Але, коли ми домагали ся на державній конференції в мартї мин. року, щоби партійна управа з найбільшим натиском домагала ся від правительства, щоби центральні держави публично виступили за мир і зрекли ся анексій і відшкодовань, нас висміяно і на 100 делєґатів мав я тільки 16 на свому боцї. Коли на початку війни я мусїв побоювати ся, що коротка побідна війна закріпить абсолютизм на десятилїття, то ся довга війна з усїми її страшними шкодами і спустошенями принесла одну користь, що вона ширить скрізь отверезенє і вливає в орґанїзм народу воєнне антідотум і витворює той настрій, про який Ґете каже: "Хто в мирі хоче назад війни, для того не сьвітить щастє надії." Після короткої війни наступилоб шовінїстичне опянене по обох боках, а ся війна витворює, так сказатиб, правдивий воєнний пацифізм. Бо освіта про війну ще довго буде дїлати, навіть у тих, що колись війну славословили як стальну купіль народів.

Відограласъ

ВЕЛИКА ІСТОРИЧНА ТРАҐЕДІЯ

і в рамах її мене і мої мотиви належить розуміти. Партія, що повинна була бути в сьому історичному моментї носителькою думки про людськість, стала хвостом уряду, оружієм тенденцій, які їй повинні бути чужими. Я не кажу, що в сьому злї винні поодинокі люди, але се велика траґедія, яка крилась в самій партії а іменно в тому, що бюрократичний апарат робітничого руху взяв верх над інтересами будучности пролєтаріяту. Провідники пролєтаріяту хотїли як вірні урядники вратувати орґанїзацію, але вони зрадили дїйсний пролєтарський інтерес, зрадили інтернаціонал, зрадили думку про соціяльну революцію. Вони вправдї здобули дрібні користи для робітників в часї війни, і я се признаю, але вони зрадили першенство своєї екзистенції за миску сочевиці.

Ся траґедія не обмежувалась тільки на Австрію.

Можуть менї сказати, що критикуючи так свою партію мушу бути аматором обжалувань, коли в такій країні, де є такі наші противники як христіянські соціяли і національні союзники, під ношу такі закиди проти нас самих. Для мене нїколи не було щось більше противного, як сї буржуазні партії в Австрії. Але се було велике потрясенє для мене, коли я пізнав, що австрійська с.д., яку я вважав найвисшою, є тільки одно окою між слїпими. Я не можу прикладати до соціялїстичної партії мірила буржуазної партії. Прикладаю натомість мірило її славного роз-

витку, коли хочу пізнати, що з неї сталось. І се мене болїло, що партія взяла на себе в части порок своїх противників.

Я попав в суперечність з партійною управою, бо вона що раз більше ставала контр-революційною інституцією. Що раз більше приходив я до переконаня, що революція в Австрії мусить виникнути проти партійної управи і що вона завсїгди була колодою для революційного руху. А в сій управі мусїв я працювати як її перший секретар, мусїв бути присутним на всїх засїданях. І все менї ставало яснїйшим: будучи на сїм становищі, я стою в найвисшому конфлїктї сумлїння між моїми урядовими обовязками і моїми переконанями. Особливо Зайц говорив про відповідальність. Належить протидїлати актам насильства, бо партійна управа мусїлаб відповідати за пролиту кров. Але я стою на становищі, що мусить ся поносити відповідальність. Тайною всього внутрішного конфлїкту є, що партія в мирний, довгий свій час мала вправдї орґанїзації, письменників, послів, але не мала офіцирів; що в Австрії нїхто не здавав собі справи, як в нїй з насильством належить поступати. Думано все тільки про те, як робити перешкоди заворушеням. Тон, в якому говорилось про насильство надавав др. Реннер. І я бачив, що думку про насильство хотїли перед робітниками тільки здескредитувати. Др. Реннер є великим, талановитим демаґоґом і він міг собі уявляти, що своїми грубими книжками зробить з абсолютиз-

му Штірка освічений абсолютизм. Але з особливою штукою він старав ся закривати, що в Австрії а таксамо в Росії не йде в першій мірі до соціяльної революції, тільки що тут ходить о буржуазну революцію, о порахунок з абсолютизмом.

Тому мусїв я прийти

ДО ІНДИВІДУАЛЬНОЇ АКЦІЇ,

бо партія, партійна управа, провідники відвернули ся від революційного чуття. Я хотїв показати, що в Австрії може прийти до революційного перевороту тільки проти партійної управи, що тільки проти неї є можливим, взяти ся за насильство, коли сього вимагає режім насильства правительства. Але ось зараз постарає ся др. Реннер доказати, що індивідуальна акція противить ся прінціпам соціял-демократії і є анархістичною. Натурально, я не уявляв собі як дитина, що через атентат поборю абсолютизм в Австрії і принесу мир. Я не став анархістом. Анархізм вірить, що індивідуальна акція може відограти таку ролю в світї. Я в се нїколи не вірив. Бо я стою на становищі масової боротьби, яку повинні вести маси усїми способами, що ведуть до цїли і що відповідають натуральному правному почутю — в часї мира парляментарними способами а коли абсолютизм знищив парлямент, також насильством. Я стою й нині на тому становищі, що масова боротьба є рішаючою і такою мусить вона бути і що мій вчинок є цїлком

скромною індивідуальною акцією, не щоби через те заступити масову боротьбу, і не тому, що би її вивязати, як думав дехто з моїх приятелів, приймаючи, що буцім то тепер, на мою думку, народ повстане. Те, чого я хотів, се було, отворити психольоґічну передпосилку будучої масової акції в Австрії.

Не хотів я через свій вчинок робити революції, тільки створити умови для того, щоби люди мусїли заняти становище супроти революції. Державному прокураторови мушу сказати, що я за весь час війни ні одного слова не сказав про повстанє, бо я був свідомий, що в сьому осередку, в якому менї судилось жити, в осередку партійної управи і сеї партії про такі річи не можна говорити, бо через се губить ся почутє, що насильство може бути виконане тільки через дїло. Люди в свому цинїзмі булиб мене висміяли. Але потрібним й можливим було, признати ся до насильства, щоби можна було сказати партійним товаришам: Ся людина поважно трактує справу, вона віддає своє житє, щоби се перед вами сказати. Я хотів, щоби ви заняли становище супроти сього і ви мусите се зробити. Тепер не посмієжадний Реннер ні жадний Зайц сказати робітникам, що насильна акція в Австрії є неможлива і що її не сміє бути. Се власне хотів я осягнути. І варто було дїйсно в сїй ситуації дати своє житє, щоби привести сих людий до змінни усього їх становища.

Закид проти індивідуальної акції є нестій-

ний. Моє дїло було індивідуальною акцією в рамках маси і я не міг зрозуміти, що ті люди, яких уся дїяльність полягала на індивідуальних акціях, себто на жебраню у мінїстрів, що вони осудять ті індивідуальні акції, які будуть направлені проти мінїстрів. До 1889р. партія уживала засобу індивідуальної погрози поодиноким властям. Тодїшна Arbeiter Zeitung мала сталу рубрику для сеї цїли: "Як з нами поводять ся". Там ставлено старостів і инших ворогів робітничої кляси під суд. Ставлено не систему а одиниці, як се було завсїгди методою партії.

Хочу ще додати, що я нїколи не переціню-вав свого вчинку нї перед виконанєм його, нї в часї перших переслухань на поліції. Не бажав навіть, щоби переціновано дїло, нї що до предмету, нї що до успіху. Я хотїв отворити місце для революційного духа.

Таке моє розумінє насильства. Се був одначе і символїчний вчинок. Він повинен масї показати, як належить робити в великому стилю, що треба віддати своє особисте житє, що не треба інсценїзувати жертви, але бути готовим на неї. Закидають менї, що я виконав своє дїло в супереч засадам соціял-демократії. І се не вірно. До Інтернаціоналу належать партії, що признають індивідуальну акцію. Се були соціялїсти-революціонери в Росії. Я був їх противником. Вів завсїгди гостру теоретичну боротьбу проти них. Масова акція — се головне. Закид проти атентату, який я признаю і який дав менї богато

до думаня, се той, що атентати і вся політика конспірацій спричинюють абсолютизм, що їх надуживає поліція, яка висилає аґентів-провокаторів. Такі аґенти-провокатори були в Австрії, але я волю про Росію говорити.

Мій атентат був відокремленим, який може виникнути в цілком особливій констеляції. Не хотів я вводити до партії нових методів боротьби. Навпаки, я вважав би збоченєм партії, колиб вона пустилась на самі атентати. Але було ясним, що в цілком особливих випадках, в яких провідники нищать роволюційний дух, як власне в сьому випадку, є дозволений поодинокий вчинок, аби оживити сього духа.

Булоб одначе фалшивим, оцінювати вчинок як вирахований, як зимний, з теоретичного розважуваня виконаний, як такий, який може диктувати тільки розум. Тут грало надзвичайну ролю чутє і то подвійне. Насамперід ізза ганьби, партії, а відтак ізза ганьби, в яку попала Австрія через Штірка. Оба сї мотиви, як моменти чутя безнастанно впливали на мене. Про мене раз сказали на партійній нараді: так богато маніфестів і резолюцій нїхто не написав, скільки Фріц Адлєр в часї війни. Я завсїгди відчував потребу, виступати проти дїяльности партії. Я все робив, щоби впливати на людий. Моя партія не уживала проти ганьби Австрії слушних засобів. Се почуттє ганьби по дїляв в рівній мірі і мій батько. Тут він був цілком на мойому боцї. Я пробував дати вислів

сїй ганьбі. В Ціріху мав я промову, ізза якої мене тягнули до слїдства за переступство §.65 а. Я видав манїфест. Я намовив мого приятеля Лїбкнехта, щоби він говорив про сю ганьбу в пруськім соймі на пострах пануючим. Я пробував всїх засобів впливати на публику.

Хочу тепер сказати, що на мене особисто дїлало. В слїдстві говорить ся про се докладно і з усею отвертістю. Тут можу коротко се представити. Хочу говорити про річи, які є фактами, про які можна читати в часописях, які є відомі. Хочу отже говорити про

ПОЛЇТИЧНІ ПЕРЕСЛЇДУВАНЯ.

Почутє в мене було таке: чи ми собаки, щоби нас тресовано? Чи в нас нема почуття чести, щоби на все те дозволяти?

Всї ті річи можна доказати. Вони правдиві. Перш за все цензура. Що то значить, жити під цензурою в війні, про се трудно навіть собі уявити. Одинокою нїмецькою ґазетою, яку заборонено, був "Volk" (Народ), популярна щоденна ґазета, видавана мною. І я був сим вдоволений. По крайній мірі, не можна було сеї часописї надуживати. Але я редаґував теж "Der Kampf" (Боротьба), наш науковий орґан і то з великим пожертвованєм та велїкими труднощами, які полягали на тому, що я попадав в найгірші ситуації. Мушу навести кілька прикладів.

Одну статю задержували менї цїлими тижнями. Вичеркнено в нїй один рядок. Другі статї

держано в цензурі цїлі місяцї. Тут була система.

Брак гідности і бездарність цензури ненаста нно ображали моє почуттє. Вони дїлали на мене пригнїчуюче. Я був досконало обізнаний з цензурою і відносинами, які панували на провінції. А у все те, що робилось, не можна навіть повірити, коли сього не знаєть ся. Мій оборонець пробував доставити свідків на сю обставину, але їх відкинено.

Адлєр описує відтак докладно цензурні відносини в Празї, де редакторови "Pravo Lidu" сказано на поліції, що йому будуть доставляти статї (з поліції!), які будуть написані в соціялїстичнім дусї. Належить їх тільки приняти. Наказувано навіть, якими буквами і на якому місцї справозданя і патріотичні статї мали бути поміщувані. Се річи, що противили ся гідности журналїста. На пресу виконувано чистий шантаж. Коли я був в Ціріху, говорив про се, і за се обжалувано мене після §.65.

Далї зажадано, щоби на однім соц. дем. партійнім домі в день уродин цїсаря вивішено чорно-жовту хоругов. Тодї пішов посол Гіллєбранд до намісника з зажалуванєм. Та йому сказано, що з мінїстерства прийшов такий приказ, зробити так в цїлій Чехії.

Адлєр обговорює відтак судівництво і особливо воєнне, яке його до краю обурювало. В Neue Freie Presse появив ся вірш, який отверто зачіпав цензуру, п. з. "Пісня материй проти вій-ни". Се була пісня американської матері, яка ка

же, щоби сини не родили ся і не вбивали синів других материй. Пісня взиває синів кидати оружє, вона звертаєть ся проти війни. (Адлєр читає її). Одному з моїх партійних товаришів, тов. Лянґерови у Фрайвальдав подобала ся вона. Він впав на нещасливу думку переписати її і відґектоґрафовану дати богатьом жінкам. Його поставлено під суд та засуджено на смерть а відтак в дорозї ласки на 5 лїт тяжкої тюрми. Він доси сидить в Меллєрсдорфі і гине там.*) Я хотїв покликати на свідка посла Міллєра, що справу докладно знає. Але його не допущено. Сей випадок зробив на мене сильне вражінє. Я вважав своїм обовязком, подати його до публичної відомости.

Відтак обговорює Адлєр дїяльність судів краєвої оборони, вказує на процеси Крамаржа, Маркова і др.

На процес Крамаржа пішов я зі своїм батьком. Як ми піднялись до гори, сказав менї батько, коли перечитав напись "забороняєть ся!": Се найвисша конечність!

Предсїдатель: Не дозволяю вам на того рода випади. Ви вкладаєте другим в уста слова, яких не можете доказати. Я не обмежую вам свободи слова, але все має свої границї.

Обжалуваний (далї): Суд краєвої оборони видав засуди на 900 років тюрми і 26 кар смерти.

---

*)Зараз після процесу Адлєра, увільнено тов. Лянґера. Він тепер є на волї.

Між ними засуджено одну жінку на 5 років тяжкої вязниці за те, що вона дістала лист від свого чоловіка.

Адлєр обговорює відтак заборони в Австрії заграничних ґазет і то таких, які до Нїмеччини могли свобідно доходити. Вказує на інтернованя, які усунено доперва в остатніх днях наслїдком розпорядку цїсаря. Півтретя року нїхто не знав в Австрії, хто в нїй править.

ПАНОВАНЄ ШТІРКА.

Росія, Китай — про Европу й не говорити — мали свій парлямент. Австрія нї! Ми були дїйсно одинокі здеґрадовані. Ми не мали народного заступництва. Про грошеві видатки не треба було питати, не треба було здавати рахунків. Такий стан був для всїх, що мали іскру демократичного почутя найбільш пригнїчуючим і найстрашнїйшим в сїм часї.

Штірк панував. Він був завзятим противником виборчого права не тільки в часї війни але перед нею. В комісії для виборчої реформи ґрупували ся довкола нього всї вороги її. Сей чоловік став пізнїйше президентом мінїстрів і він хотїв оправдати свою стару ворожнечу до парляменту тим, що хотїв звести парлямент до абсурду, коли инші мінїстерства, як Бека, працювали в поті чола, аби зробити його роботоспосібним.

Коли прийшла війна, себто той рішаючий момент, що так заважив на долї народів Австрії і не

скликано парляменту, запанував дійсний абсолютизм. Се був державний переворот.

Як поводило ся правительство в часі війни?

Штірк вів переговори з нїмецькими радикалами, Вольфом і тов. в справі октройованя нових законів. Ся партія підпирала державний переворот. Менї говорили посли, що вся господарська будучність Австрії поставлена була тільки перед двоє очий Штірка. Він взяв на себе, не питаючи о се своїх ресортових колеґів, перевести з Угорщиною цїлу угоду як також торговельний трактат на 2 десятиліття і то з ґр. Тішою при помочи §. 14. Той голод, що панував в часї війни, мав тревати через десятиліття. Відповідно до сеї угоди, засоби споживчі мали бути обложені цлом, отже цїни мали піти в гору а виголоднюванє в Австрії мало панувати також в нормальних часах.

Штірк пішов на стрічу не тільки аґраріям, але також самому Тісї, котрий теж потрібував успіхів проти своїх антіаґраріїв. Тіса велїв собі приобіцяти підвисшенє квоти о два процент.

Се відношенє між Тісою а Штірком було одним із рішаючих моментів для полїтики Австрії. Штірк держав ся тим, що понизив ся до становища слуги Тіси. Се була ситуація, коли парлямент не радив, коли нїхто не сьмів нїчого говорити, коли вся доля держави була віддана в руки одного чоловіка. Він говорив, що він всьо робить а в дійсности нїчого не робив .

ОСТАННІЙ ПЕРІОД ПЕРЕД АТЕНТАТОМ.

Домаганє парляменту ставало в лїтї сильнїйшим. В палатї панів почали говорити февдали про привернене конституції. Роблено заходи, щоб скликати парлямент. Але Штірк докладав всього, щоби до сього не допустити. А робив се пляново, насильно, із зимним вирахованєм.

Клюб с. д. послів ухвалив в першій половинї вересня 1916 резолюцію, з домаганєм скликаня парляменту як конечність. Штірк видав припоручене, щоби не тільки населенє не могло довідатись про зміст сеї резолюції, але також, щоб публика не могла дістати нїякої відомости, що таке засїданє с. д. клюбу відбулось. На ньому говорив теж Пернерсторфер, в який спосіб Штірк особисто дбає про те, щоби не допустити до скликаня парляменту і особливо, щоби цїсар нї чого не довідав ся про цїлу справу. Штірк не рахував ся з цїсарем.

Президент Сильвестер домагав ся тодї авдієнції у цїсаря. Штірк перешкодив їй; в той спосіб відокремив він населенє від цїсаря.

Усї полїтики уважали Штірка головним ворогом привернення конституції. Се був період, коли загально вірено, що парлямент може працювати; коли февдали мали свою конференцію; коли Сильвестер скликав конференцію в половинї жовтня.

Сим приходжу я до конкретного комплєкту фактів, що попередив атентат.

В сьому моментї були вже очевидні факти, що виключеним є на непередбачений час привер нене в Австрії конституційного ладу. Ще в вересні можна було говорити про парлямент і про конституцію . Тодї вів акцію Сильва-Тарука. Але в половині жовтня наступила знова гостра цензура тодї нїчого не пропущено в Arbeiter Zeitung

На день перед атентатом було вже відомо, що про привернене конституції не може бути більше мови. 23 жовтня скликав Сильвестер в палатї послів конференцію провідників клюбів. Штірк велїв заявити, що для мене мало рішаюче значінє, що для нього не істнує нїяка конференція провідників клюбів, що вона не являєть ся нїякою інстанцією, він її не хоче і не піде на неї.

Третїм і в кінцї найважнїйшим моментом в сьому походї Штірка проти парляменту був отсей факт:

Богато професорів правничого факультету віденського унїверситету скликало збори до салї Музичного Товариства з порядком дневним: "Парлямент". Референтом мав бути проф. Бернацік. Сильвестер і Пернерсторфер мали зложити заяви. Се не було нїяке небезпечне дї ло, навпаки цїлком невинне. Відбутю сих зборів роблено з початку великі труднощі. Потім заявила полїція, що збори сї як публичні не можуть відбути ся, тільки на підставі §. 2 про збори, то є обмежено на запрошених гостий.

20 жовтня приняв я телєґрафічну відомість — Зайц був тоді неприсутний, — що збори в обох формах заборонено.

Се мало надзвичайне значінє, не тільки з огляду на сей конкретний випадок, але як норма на будучність.

Така була ситуація 21 жовтня.

Відтак впали 4 револьверові вистріли.

В два днї пізнїйше конференція, яку скликав Сильвестер висловила ся енергічно за скликанєм парляменту. В 8 днїв опісля прийшло правительство Кербера і вся Австрія заявила, що положенє було невиносиме й неможливе, що мусї ло инакше бути. І кожда людина вважала цїлком природним, що наступить тепер повний зворот.

21 жовтня був в певній мірі мертвим пунктом. Колиб не наступив атентат, ми малиб ще завсїгди мінїстерство Штірка.

Я мав почутє, що се неможливо, дусити себе і дозволяти на те, щоби така ситуація тревала далї. І коли нїхто не закричав, я мусїв се зробити.

СОЦІЯЛДЕМОКРАТІЯ І МІНЇСТЕРСТВО ШТІРКА.

Ще про одно хочу тут згадати, що забув я раніще обговорити, — се становище нашої партії до мінїстерства Штірка — Гохенбурґера.

Відносини нашої партії до мінїстерства були зірвані. Нї один посол не говорив з Гохенбур-

ґером. В той спосіб неможливо було говорити про судівництво й цензуру. Партія не могла теж навязати зносин зі Штірком від квітня 1916р. З ним не могли навіть говорити ті, яким в найменшій мірі могло бракувати на патріотичній жертволюбивости, на всьому,тільки не на патріотизмі. Було се так:

Ми мали державну конференцію, де відкинено мій внесок, про який я вже згадував. На ній предложено правительству дуже помірковані внески. Зайц поніс корректурну відбитку меморандум до Штірка, яке на другий день хотїли йому післати, щоби він був поінформованим і зараз міг відповісти. Після сього прийшов лист від Штірка до Зайца, з заявою, що він не має нїякого бажаня,займати ся внесками і вважає письмен не їх пересланє зайвим. На сей крок Штірка відповіли соціял-демократи найменшим, що вони могли зробити. Вони до нього більше не пішли.

АТЕНТАТ ПРОТИ АВСТРІЙСЬКОЇ МОРАЛЇ.

Така була ситуація 21 жовтня. Я вже сказав, що мій вистріл був направлений не так проти ґрафа Штірка, як більше проти австрійської моралї. Хочу вам ще сказати, що Штірк був противником, котрого я в певному змислї шанував, бо він особисто не підпадав австрійській моралї. Він був инший від тих, що собі його вподобали. Се не була людина латанини, яку Тааффе піднїс колись до правительственної програми а барон Бек до майстерства. Був се

чоловік, що змагав з ясним наміром і сильною та неуклінною волею до чогось означеного, а іменно до заведеня абсолютизму в Австрії. Се був чоловік, якого треба шанувати, але з котрим належить безпощадно боротись. Се був цілий чоловік, що поставив ся на ґрунт насильства, і котрого треба було насильно усунути. Се був отже характер, якому не можна відмовити пошани. Відмовляю тільки пошани Австрійцям, що дозволяли собі на Штірка, не стараючись боронитись перед ним, що своїм поведенєм дали тільки доказ того, що кожда країна має свого Штірка, на якого заслугує.

До тих розважувань, які відносять ся до ґрафа Штірка, приходить ще внутрішне положенє партії, що мене дуже пригнічувало. Перш усього була се полїтична ситуація, яка не давала найменшого вигляду на мир і котра на мене страшно дїлала. Безнадійно дивив ся я на робітничий з'їзд, що мав відбути ся 5 листопада. Що могло з нього вийти? Піду я знова з внеском туди, і зискаю сим разом о два-три голоси більше. Але збитою масою будуть голосувати проти нього инші і я не дам собі ради з нерозумом мас. Я мушу вибрати инший спосіб, щоби їх потрясти. Атентат з сього погляду зробив своє. Резолюція, яку принято 5 листопада, була майже та сама, що я її давнїйше вносив а яку досї завсїгди відкидали. Моє дїло зробило те, що повинно. І я з того часу не жалував нїколи його. Я переконаний, що воно було корисне.

ІНТЕРНАЦІОНАЛ І Ф. АДЛЄР.

Предсїдатель: — Чи не моглиб ви нам сказа ти щось про противенство між вами і вашим батьком в Інтернаціоналї?

Обжалуваний: — Се непорозуміннє. Не було в дїйсности полїтичного противенства між мно-

ю з батьком. Він був в Базелї в підготовчій ко

місії, в котрій був Бебель, Кейр Гарді і Гайсман. Я висказував в комісії бажаня, щоби просто ска зати, що має партія робити на випадок війни. Ходить тут отже не о полїтичне противенство. Полїтичні противенства повстали після вибуху війни.

Предсїдатель: — Чи ідея атентату не виникла наслїдком противенств в партії?

Обжалуваний описує, як йому прийшла пер ша думка про атентат до голови, коли ставив ся до бранки. Я пішов до краєвої оборони, але після 13 днїв наслїдком моєї хороби серця мене відослали до дому. Передімною станула про-блєма: чи будеш стріляти в него? Потім прий-шла думка: в часї війни не буду стріляти.

Предсїдатель: — Ви в слїдстві навели, що думка про дїтий і жінку в певній мірі були на перешкоді виконаню атентату.

Обжалуваний: — Що історичні події можуть бути виконувані тільки бездїтними людьми, се стоїть поза дискусією. Лежало в природї річи, що вся родина попаде в нещастє. Нїколи не прийшла менї думка до голови, що мій батько

зробив несправедливість, жертвуючи свій маєток в користь партії.

КІНЦЕВЕ СЛОВО Ф. АДЛЄРА.

Після промов державного прокуратора і оборонця попросив обжалуваний ще раз о слово і говорив:

Я свідомий того, що нині говорю останній раз. І тому хочу в кількох реченях викласти сї мотиви, що мною руководили і вияснити, як прийшло до того, що я тут знайшов ся і як я дивлю ся на своє дїло з морального становища. Коли хочеть ся зрозуміти, що в мене довершило ся, тодї треба усвідомити собі, що я не є антіпатріотом, за якого мене тут представляли, тільки, що я дїлав під впливом певної приневолюючої обставини. Вона виявляєть ся в тому, що я від сеї Австрії і від моєї партії не міг відійти, хоча матеріяльно не був з ними звязаним. Моя трагедія має обосноване в тому, що я не міг покинути нї австрійську соціялдемократію, нї весь соціялїстичний рух. Хочу пояснити, чому питанє морду було для мене дїйсно моральним питанєм. Я противник всякого морду і тому він не був для мене такою легкою справою. Я завсїгди був тої думки, що вбити людину — се щось нелюдське. Але я знав теж,що ми живемо в часах варварства, що ми є приневолені вбивати людий. Війна є на мій погляд чимсь нелюдським а так само революція, бо в нїй також убиваєть ся. Ми відкидаємо морд, насильну смерть. Нашим обичає-

вим завданєм є, працювати після науки Маркса, щоби створити нове суспільство, що не знає иншої цїли як працю і мир. (Місце сконфісковане цензурою).

Два світогляди борять ся тепер в світї. Один той, який голосить христіянська наука: ти не повинен вбивати! Сю науку заступають правдиві представники христіяньства, як Толстой а не ті, що його ганьблять. (Місце сконфісковане).

Знаю, який засуд чекає мене. Я вийду з сеї салї після засуду в дусї нашого старого гимну, якого слова не є для мене пустими, але живою дїйсністю: "Ми не зважаємо нї на ворогів, нї на всї небезпеки! Вперед, вперед! Хоч би до смерти! Бо наш прапор є червоний!" Не знаю, чи скоро помру, чи доля засудить мене на безконечне животїнє. Але коли я дїйсно маю вмерти, тодї одного собі бажаю: заховати свої нерви і змисли такі як тут аж до останньої хвилї.

Відтак зі зворушеним і дрожачим голосом говорив Адлєр: І коли я тепер пращаю ся зі всїми, котрих я любив і яких любов була для ме не щастєм, коли пращаю ся з усїми приятелями і товаришами боротьби в усїх частях світа, тодї нагадую їм на пращанє і на потїху глибоку і чисту правду воскресної могили:

Не всї померли, що їх поховали,
Бо духа вбити вони не можуть, о братя! .

Переклад з нїмецького В. Л.

"ПРОЛЄТАРІ УСЇХ КРАЇН — ЄДНАЙТЕ СЯ".

Я часто читав на робітничих ґазетах сю напись. Вона навіть була для них необхідна, вона з ними майже родила ся. Вона майже така — як назва ґазети, книжки, журнала. І помічали її — тільки беручи перший раз нову, невидану ґазету. А там губить ся, розпливаєть ся в очах — видиш і не бачиш! звичайно — ясно й зрозумілo.

Але бувають хвилї — коли ся природна напись чимсь захоплює. Се буває тодї — коли прочитавши по два й три рази усю ґазету — вертаєш опять до її назви; тодї — провірivши усе написане — прослїджуєш назву, форму букв, їх розміщення, випробуєш трівкість паперу, запах друку, провіряєш день видання ґазети. І тодї захоплює тебе і се старе, природне гасло: Пролєтарі усїх країн... Воно відсвіжуєть ся, прибирає барву, набирає животнїх соків, ворушить ся, оживає... І воскресає радість в душі, і родить ся думка...

...Пролєтарі! — Чому не робітники? Чому не визискувані, пригноблені, обдерті, голодні, босі, мешканцї сутерин й підземних хідників?

— Усе правдиво — та... невлучно. Робітник — той, що мов тїнь, мов заклятий мандрівний дух,

снуєть ся кудись довгими вулицями міста; той, якому недоспана ніч засуває потемнілі очи, у якого невимитий бруд фабрики гризе тїло, розкуповджене волося ріже чоло, спітнілі брудні онучі жгуть ноги. Його хрипкий голос кидає прокльони, ріже ранний свіжий воздух. Робітник— снуєть ся "туди"—де робітники у певному, рівномірному віддаленю, мов патрулї війська, розбивають ранню тишину вулиці. — А вечером вони гуртом вертають "назад" — і тяжка денна утома вливає у їх душі спокій рівноваги, покори, примирення. Утомлені, вялі, мов підкошені ноги — мов у туриста на верх гори — стукають об мійське каміння і жадно тягнуть ся до себе.

Пригноблені... Се ті, у яких тїло й душа будять жалість, яких думка б'єть ся сама в собі, мов зловлена риба у тїсній бочці. Лице їх жовте, скривлене, порізане грубими морщинами і чорне — як сама журба. Вони й покірні — та грізні. Вони й тихі — та небезпечні. Вони — мов та жидівська шкапа, висохла, з облїзлою гривою, полиняною шерстю, опухлими ногами. Але... вони... у них буяє лють на себе, на свою жінку, своїх дїтей, своїх сусїдів із другого кута. Вони небезпечні — для тих, яких доля сплела тїсно з ними в щоденному життю — для тих же самих пригноблених!

Обдерті, босі, голодні... Се ті, які із сорому за свій зверхний вигляд ховають ся по темних закутках міста, шукають собі леговиська на самих краях вулиць, далеко від світла дня і люд-

ського ока, закопують ся в землю, замуровують шибки й загорожують вікна залїзними ґратами. Се ті, які без злоби й проклону не можуть дивитись на усї витвори фабричного, кравецького і шевського промислу, навішаних на щасливійших від них людей. У них будить ся лють,— бо вони знають, що се їхнї руки, їхня кров і піт — перемінена в шелестячу одіж для других. Вони кленуть себе й тих, — бо вони безсилі, закованi. І та безсильність каже їм утїкати і з риданням ховатись від усїх, усїх. Кудою йти? Як бути? Вони не знають! Не знають, бо вони тільки обдерті й босі!

Голодні! Голод — силач! Він кидає голодного на такого ж голодного, він хватає його за горло і насасуєть ся їх кровю. У його корчить ся лице від корчів жолудка, у його заворот від болю голови. У його засмажені, запеклі, обгорілі уста — горячка з голоду. На висохлому лиці горять божевільні очи. І мов зранений звір — він безсило кидаєть ся на землю і жде смерти... Жде смерти, бо не знає, як жити!

Ви усї мешканцї сутерин, пивниць, льохів — хто ви є? Ви є ті що вдихаєте сировість зємлї, що своїми лiктями обтираєте зацвілі кути пивниць, що вдихаєте випар панських брудів — і наживаєте сухоти. Ви є тільки ті, яких дїти сидять у кутках голі, немиті, нечесані і блїді. Пивнична ростина. — Ви є ті, яким маленькі заґратовані пивничні віконця засипає пил панських карет і не впускає туда проміння сонця.

Темрява, безпросвітна темрява розпустила свої чорні, смертоносні крила над робітником, обдертим, голодним. Але... народив ся пролєтар з батька — робітника і матері робітниці, обох обдертих, голих, голодних, в темній пивниці — він родив ся. І він прийняв на свої плечі увесь тягар своїх батьків: він робітник,він пригноблений, обдертий, голодний, він живе в пивниці. Але він родив ся ще з **бунтом** проти того усього; він працює від світання до смеркання — але він не хоче того. Він пригноблений — але він шукає виходу із того. Він обдертий — але хоче одягти ся. Він живе в пивниці — але хоче жити у світлих і соняшних кімнатах. Він хоче — бо він повстав проти усього давнього і теперішнього.

Він живучи в теперішности — шукає будучини! Він шукає шляху в то царство будучого щастя, він шукає друзів пройти сей шлях, бо він знає, що хоч сей шлях важкий, але можливий. Він веде по тому шляху своїх дітей, щоб, не дійшовши самому, вони пішли дальше, близше щастя.

Він пролєтар — бо має **сьвідомість пролєтарську, клясову.** І тим він ріжнить ся від робітника, обдертого, пригнобленого. І він кличе усіх робітників, усіх тих, що стогнуть і плачуть — стати пролєтарами, бо знає, що усі вони найскорше можуть ними стати.

Але сили пригнобленого, визискуваного робітника слабі — і тому він кличе **з'єднать ся,**

щоб сили їхні були більші, щоб сили одиниць творили велику силу пролєтарів.

А шоб тї сили були найбільші, яко мога, він перескакує усї кордони, він перетворює робітників в пролєтарів усїх країн. Усїх країн, бо стї на, яка стоїть на дорозї, тягнеть ся через усї країни. І та стїна страшно кріпка, сильнїща за усї твердині.

"Єднайте ся"!.. Хіба ви не з'єднані? А випах фабрики, а смердячий дим, а голод, нужда, вохкість підземних льохів— а ваші виснажені, збідовані лиця — вас не з'єднали? З'єднали! З'єднали нерозривно робітників, голодних, голих, але не з'єднали **пролєтарів,** свідомих, готових до борби із усїм нещастєм того з'єднання димом фабрики, голодом, сутеринами. Єдність пролєтарів, що-й-но творить ся, міцнїє, — пролєтарська свідомість що-й-но виступає в похід на борбу, а де резерви?...

Творіть робітники — пролєтарську армію, поповняйте ії.

"Пролєтарі усїх країн, єднайтесь!"

Т. Орн.

ОБОРОНА УКРАЇНИ
DEFENSE OF UKRAINE
ОБОРОНА - УКРАЇНИ
ТОРОНТО Ч. 20.

РОБІТНИКИ!

ЧИТАЙТЕ ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІЯЛЇСТИЧНИЙ ДНЕВНИК

"РОБІТНИК"

котрий завжди боронить Ваші інтереси.

Передплата виносить:

В Злучених Державах і Канаді

На рік **$4.00**
На пів року **2.75**
На 3 місяці **1.50**

Засилайте передплату на таку адресу:

"ROBITNYK"

2335 W. 11th St. Cleveland, Ohio.

ШИРІТЬ РОБІТНИЧУ ПРЕСУ!

КНИГАРНЯ "РОБ. НАРОДА"

ЗАМОВЛЯЙТЕ ЦІКАВІ КНИЖКИ
В КНИГАРНІ "РОБОЧОГО НАРОДА".

Бог в революції 35ц
За землю і волю 25ц
Розвиток соціялїзму від утопії ....до науки 15ц
Релїгія розуму 10ц
Добробит 10ц
Історія червоного прапора 10ц
Історія дурної корови, (або доля Українця в Галичині) 10ц
Кляси і суспільство 10ц
Українська справа під теперішню хвилю 5ц
Промова Дра Ф. Адлєра на суді .. 15ц
Двоногий 15ц

Адресуйте так:

„Robotchyj Narod"

Box 3658, (Sta. B) Winnipeg, Man.